

NÄR JÄRNVÄGEN SLUTADE I SÅGMYRA

"I midten af November detta år, eller så snart linien Falun - Sågmyra å Falu-Rättvik-banan öppnas för trafik, mottager och afsänder undertecknad fraktgods till och från öfre Dalarna vid Sågmyra station mot billigt arfvode.

Leo Larsson"

Lördagen den 9 november 1889, eller samma dag som Gefle-Dala Jernvägs AB tillkännagav öppnandet den 12 november av bandelen Falun - Sågmyra, kunde läsarna av TffLoS se ovanstående annons.

Vem var då denne Leo Larsson och vart tog passagerare och gods som skulle ännu längre norrut vägen?

Leo Larsson var född i Grangärde 21/4 1845. Där träffade han också sin blivande hustru, Karin Ersdotter, född i Åhl 23/3 1849 och yngsta dotter till gruvfogden politikern, amatöradvokaten och sockenpampen Valsarfs Erik Ersson (1800 - 1880) och hans hustru Brita Olofsdotter (1808 - 1891), bosatta i Holen, Åhl.

Karin hade då tagit plats hos familjens goda vänner i Sörvik och Grangärde (i nuvarande Ludvika). Leo Larsson blev sedermera inspektör vid Stjärnsunds bruk, men han var en sangviniker, en orolig och äventyrlig natur utan större affärsbegåvning och bekymmer för morgondagen.

Han gifte sig med Karin Ersdotter år 1874 vid ett stort bröllop på restaurang i Falun, helt visst enligt dåtida sedvänjor på svärfaderns bekostnad. Enligt vad som berättats, skall svärfaderns dess förinnan energiskt ha försökt avstyra partiet, men lyckades i alla fall genomdriva ett äktenskapsförord. Senare, när svärsonen lyckats trassla till sina affärer ordentligt, motiverade han detta med "kännedom om mängdens av vår tids ungdom egenskaper och spekulationer".

På hösten 1875 lämnade Leo Larsson Stjärnsund för att med svärfaderns bistånd pröva lyckan som egen företagare. Han inledde med ett fastighetsköp, som Valsarfs Erik i tid kunde förhindra men som skulle bli en väns snara ruin. Till Valsarfs Eriks stora belåtenhet fick Leo år 1876 anställning vid Skutskärs järnverk, men han fortsatte likväl med sina tvivelaktiga affärsobjekt, bland annat Hellersbo Kvarn & Såg i Möklinta. Denna sistnämnda transaktion skulle leda till att Leo gick i konkurs i december 1877. Svärfadern, som var en smart herre och ganska bevandrad i juridiken, lät omedelbart inteckna fordringarna på Leo i fastigheten. Dessutom tryggade han dotterns arv genom testamente och hjälpte henne dessutom med boskillnad innan hon och Leo flyttade bort från Kopparberg till Åhl den 10/11 1879. De bosatte sig på svärfaderns gård i Holen och Leo arbetade på hans kontor. Valsarfs Erik Ersson avled den 31/8 året efter, och Leo började med att bedriva fraktagentur och spedition till ångbåtstrafiken på Insjön, Siljan och Orsasjön. I samband med att Siljans Jernväg (Borlänge - Insjöns hamn) öppnades för trafik 13/11 1884 noterades en uppgång i rörelsen.

Leo bedrev också en form av åkerirörelse, vilken dock bestod i fraktavtal med och inlejtandet av forkarlar för vidare transporter landvägen.

Leo Larsson titulerade sig nu, liksom en gång i tiden vid Stjärnsund, inspektor, medan hustru Karin står som jordägare!

Det var således verksamhet av ovan sistnämnda slag som Leo Larsson genom sin annons ämnade bedriva vid Sågmyra station.

Järnvägstrafiken uppehölls till en början med ett blandat tåg i vardera riktningen, nämligen n:o 5 med avgång från Falun kl. 1 em med ankomst till Sågmyra 2.36, och n:o 6 med avgång från Sågmyra kl. 5.30 em och ankomst Falun Södra station 7.06. Resande hade därför god tid att fortsätta med skjuts till Leksand eller Rättvik. Likaså hade resande från övre Dalarna möjlighet att från Falun Södra fortsätta söderut och österut med GDJ:s och BJ:s morgontåg,

Från och med 15/2 1890 insattes extra godståg medförande uppvärmda personvagnar. Denna utökning av trafiken ägde rum tisdagar och fredagar fram till 31/3 1890, men var huvudsakligen avsedd för kol- och virkestransport. Extra godståg n:o 1 avgick under denna tid från Falun kl. 8 fm med ankomst Sågmyra 9.36. Från Sågmyra avgick extra godståg n:o 14 kl. 10 fm och ankom Falun 11.36.

Extra persontåg började så småningom bli populära för utflykter och söndagarna 15/6, 22/6, midsommardagen 24/6 och 29/6 1890. Avgång skedde från Falun Södra kl. 9 fm och ankomst till Sågmyra 10.25. Tåget återgick från Sågmyra kl. 7 em och ankom Falun Södra 8.25. Även söndagen den 6/7 avgick ett extratåg med samma ankomsttid. Denna gången skedde återresan till Falun 39 minuter senare.

En stilla undran... Vad sysselsatte man sig med under dryga 9 timmar? År 1890! I Sågmyra!!

Vid tiden för järnvägens ankomst var fortfarande vintervägarna de kortaste, minst kuperade, mest bäriga för tyngre transporter och följaktligen de bäst framkomliga jämfört med de sommartid använda kärrvägarna.

Den östra delen av Bjursås socken betraktade Falun Norra och i viss mån även Grycksbo som "sina" godsstationer från och till vilka man hade den eftertraktade och omhuldade forkörningsinkomsten. Som personstation var man också helt tillfreds med Lustebo hållplats som öppnades 23/5 1890, och någon vidarebefordran vid Sågmyra åt det hållet förekom nog endast i undantagsfall.

Genom Sågen (=Sågmyra) med gästgiveri, färdstuga och färdstall gick vintervägen från Falun över sjöarna Varpan, Grycken, Tansen och Gopen vidare norrut. Man fortsatte över Årbosjön, Hyttkvarn, Hyttsjön, Brosskvarn, Brossen vid vars norra strand vägen nådde sin högsta punkt 263 meter över havet, och fram till Salutjärn som var något av en knutpunkt för olika vintervägar. Här anslöt vintervägar öster ifrån över inre Rättviken och andra olika Rättviksbyar.

Stora vintervägen fortsatte genom Västgårde, där det fanns hållstuga och färdstall, Korskrogen i Utby och ner mot Siljans strand vid gården Skansen.

Fran Skansen, som låg i närheten av Salu-åns utlopp, gick vägen över Rättviken till Stumsnäs och mötte där Morkarlvägen från Garsås och Mora.

Vintervägen mot Leksand följde den tidigare till Årboheden, över myrarna vid och omkring Bjurtjärn, genom dalar och på västra sidan om byarna Kilen, Hisvåla, Romma, Hälla, Ullvi och Tibble.

Nu till Sågmyra järnvägsstation igen. Där hade Leo Larsson till sin och förböndernas hjälp en man vid namn Erik Henriksson. Från början skrevs efternamnet Hindriksson, men det ändrades så småningom möjligen vid någon av de många flyttningarna.

Henriksson var född i Hellefors den 28/11 1816 och gifte sig 1844 med Karolina Abrahamsdotter, också hon född i Hellefors den 28/7 1821. Familjen, som slutligen kom att bestå också av fem barn, blev ett offer för den stora bruksdöden i mitten och senare delen av 1800-talet. Med äldsta dottern född 1845 flyttade de till Ramsbergs bruk i U-län. Där föddes också äldste sonen Per Erik 14/2 1858 innan man samma år packade sina saker och flyttade till Dådrans bruk i Rättvik. Henriksson kallades nu för masmästare och i Dådran utökades familjen med ytterligare 3 barn, Klas August född 5/10 1860, Lovisa född 9/5 1863 och slutligen Karl Johan född 23/2 1868. Efter 16 år i Dådran började brukets verksamhet peka brant nedåt och familjen utom äldsta dottern Karolina, som gift sig 1869 och utflyttat till Valbo, X-län, packade den 7/4 1874 åter sitt bohag. Denna gång var adressen Bjursås och Sågmyra AB:s nickelverk i Sågmyra. Dådrans bruk lades ned så när som spikstillverkningen fyra år senare 1878.

Men det var inte bättre i Sågmyra. Det "tyska bolaget" blev på grund av att världsmarknadspriset på nickel efter ett par år sjönk med ca 2/3-delar, konkursmässigt i början på 1880-talet.

Men redan den 9/11 1878 flyttade familjen, nu bestående av tre barn sedan äldste sonen Per Erik samtidigt liksom sin syster gav sig av till Valbo, till Åhl och stod skriven som jordägare i Lilla Varåsen. Jordägare innebär att man äger fast egendom och Lilla Varåsen torde vara detsamma som Bogärdet vilket på sågmyramål är detsamma som "Bu-jälä".

Erik Henriksson begär den 22/6 1884 utflyttningsbetyg till Nordamerika för sig och dottern Lovisa, men det inte helt säkert att de kom iväg dit. Detta kan ha berott på hustuns sjukdom, då hon avled den 19/11 1884. Klart är emellertid att Henriksson ensam återkom till Åhl någon gång under 1887 utan kunna förete flyttningsbetyg. Järnvägsentreprenören, ingenjör Carl Jehanders avlöningslistor är inte bevarade, men det är sannolikt att Henriksson fick anställning som rallare när byggnaden kom i gång på sommaren 1887.

Den 23/11 1889, knappt två veckor efter järnvägens öppnande, flyttar Henriksson från Lilla Varåsen i Åhl till Bjursås och skrivs på Sågmyra järnvägsstation.

Leo Larssons och Erik Henrikssons verksamhet vid Sågmyra blev inte långvarig

och var nog heller inte någon speciellt lönsam affär. Redan efter nio månader, den 12 augusti 1890, öppnades linjen till Rättvik för allmän trafik.

Henriksson avled under ett besök i Lidköping den 31/10 1891 möjligen hos något av sina barn. Han var då fortfarande skriven i Bjursås, men begravdes i Lidköping 14/11 1891 då han inte hade några anhöriga kvar i Sågmyra. En hörsägen berättar, att han under sina knappa två år vid järnvägsstationen hade sin anspråkslösa bostad i vattentornets pumphus. Detta har dock inte gått att få bekräftat. Helt omöjligt är det inte, då vattentornet åtminstone under vinterhalvåret var uppvärmt, så att vattenbehållaren inte skulle frysa.

Trots det hårda arbetet, mycket flyttande och enkla levnadsförhållanden blev Erik Henriksson - eller Hindriksson - nästan 75 år gammal, vilket på den tiden var en mycket hög ålder.

Mångsysslaren Leo Larsson fortsatte sin verksamhet från sitt hem i Holen, Åhl, en tid, men avled där den 15/1 1908 i en ålder av nära 63 år.

EPILOG

Syskonen "Svens Anna" och "Svens Karin", dvs Djeken Anna Andersson, * 7/1 1876 och + 30/7 1962 och Djeken Karin Andersson, *17/1 1880 och + 4/9 1962, var under nära 30 år grannar till mitt föräldrahem. På den tiden umgicks man. Med en stickning i händerna träffades man i tur och ordning hos varandra vid en enkel kopp kaffe och pratade minnen. Båda var välsedda och välkomna gäster hemma hos oss, och man såg fram emot att få höra på deras spännande berättelser från gångna tider under ett par timmar när man kommit hem från skolan. Då satt man tyst och andäktigt och lyssnade på vart enda ord. Man var alltså "snäll".

Så här över femtio år senare, när man börjar sortera upp sina barndomsminnen, påminner jag mig att de båda berätterskorna någon gång nämnde en "Henrik eller Henriksson som gick över skogen". Ingen av dem sade varifrån han kom, vem han var eller vart han skulle. Inte vågade jag fråga heller.

Men nu, nu tror jag att jag vet!

© 1991. Olle Andersson

Källor:

GDJ arkiv i Riksarkivet
Landsarkivet i Uppsala
Boëthius: Järngruvorna i Åhl
Px i Bjursås
Px i Rättvik
Px i Åhl
Vikar: Färdsel och färdvägar (Rättvik I:I)
Egna anteckningar från i texten nämna sagesmän.